

Rozhovor o víře - s Karlem Vepřekem pro ČRo 6 [2007]

přípravné poznámky

a) Pouhým slovům nesmíme moc věřit, musíme se především soustředit na to, co znamenají a k čemu se vztahují; když se proto někdo, třeba statistik, zeptá (třeba při posledním sčítání lidu), zda věřím nebo nikoli, vlastně sčítá něco, co vůbec nelze sčítat, protože každý si tu otázku může vyložit jinak

b) To platí nejen o slovu „víra“, ale také o slovu „náboženství“, a ještě o mnoha jiných slovech. A podle toho, co si kdo o tom myslí, jaké má pojetí toho, či onoho, vychází z toho v dalších úvahách. V zoologii nebo v botanice je běžné, že se každý exemplář musí určit podle nejnovějšího platného systému: ale v religionistice takový obecně přijatý systém ještě nebyl vytvořen a dohodnut, a zejména ve filosofii vůbec neplatí nějaký závazný systém, nýbrž každý filosof si ten systém musí buď sám vytvořit, anebo převzít systém, který vytvořil někdo jiný.

c) Mnoho religionistů, ale také mnozí teologové mají ve zvyku říkat, že náboženství provází člověka od samého počátku. Ale stejně bychom mohli říci, že to platí i o umění. A přece všichni uznáváme, že mezi uměním nějakého neandrtálce nebo cromaňonce a uměním posledních několika set let je obrovský rozdíl, tedy že umění nezůstává beze změny, ale že se vyvíjí, přesněji, že člověk nejen své dovednosti (umět něco znamená původně něco dokázat udělat, zase ty posuny významu!), ale také svou vnímavost a vkus a smysl pro krásu apod. nejen měnil, ale kultivoval. A to zajisté platí i pro religiozitu, náboženskost. A já chci upozornit na to, že v té kultivaci náboženskosti a náboženství došlo také na důležitých rozcestích k rozdělení různých jejích druhů. Zatímco někde na počátku to bylo všechno až chaoticky smíchané, takže je dodnes obtížné jeden typ odlišit od jiných, později už to rozlišovat nejen můžeme, ale musíme, chceme-li o tom uvažovat seriózně a rozlišovat to co nejpřesněji.

d) Každá kultivace něčeho ještě v nějakém ohledu nekultivovaného nebo málo kultivovaného spočívá v tom, že se zdůrazní některé momenty oproti jiným, které jsou naopak zeslabovány; a někdy můžeme dokonce zjistit, že se do dosavadní tradice začnou zapojovat nové prvky a momenty. A najednou se ukazuje, že mezi tradicí a mezi tím novým začne docházet k napětí a že se přívrženci starého a nového začnou dostávat do velkých sporů (někdy nápadných spektakulárních, jindy zpočátku takřka ve svém jádře nepozorovaných, ale vyznačených symbolicky tak, že tím je ta podstata vlastně zakrývána.

e) V kultivaci nejstarší „náboženskosti“, tj. mýtu, došlo k převratnému zlomu relativně velmi pozdě, nebo bychom také mohli říci: poměrně nedávno, před necelými čtyřmi tisíciletími (rozhodně více než třemi). Abychom správně porozuměli, oč tu šlo, musíme si náležitě uvědomit, co je nejdůležitějším rysem života i myšlení člověk ve světě mýtu. Mýtus je totiž svět, v němž člověk žije, je to celá řada jakýchsi povídaní, narativních prostředků, které usnadňují člověku orientovat se ve světě, který je mnohem komplikovanější, než aby na lidský život v něm stačila ta přírodní vybavenost, kterou měl a do jisté míry dosud má člověk podobnou výbavě nejvyšších zvířat a ptáků. Tato nová lidská orientovanost ve světě už se neobejde beze slov, bez jazyka, bez vyprávění. A základem této orientovanost ji prakticky ve všech typech mýtů soustředěnost člověka na pravzory, na archetypy chování a jednání. To má na jednu stranu svou logiku a je to zcela pochopitelné (na místo chybějících reflexů a automatických reakcí nastupují návyky, nácviky a napodobování těch úspěšnějších; to ostatně pozorujeme již také u některých zvířat a ptáků); na druhé straně to však silně brzdí pohyblivost, pohotovost a adaptibilitu. Všude, kde doléhají na lidské skupiny

mimořádné nové a nečekané nároky, dostávající se tradiční společenství do těžkých krizí a nezřídka se rozpadají a přímo vymírají. V takových případech se stávají záchranou všech právě ti nekonformní, „neortodoxní“, co jsou nakloněni pokusům a nezvyklým způsobům reagování, zkrátka ti, kdo si dokáží vymýšlet něco nového.

f) Tímto rozpoznáním a rozlišováním se však pro nás otevřelo porozumění pro něco, co není jen záležitostí některých lidských tradic, ale co charakterizuje veškerý život – až na to, že ta orientace neprochází vědomím ani není vědomím upevňována. Je to fenomén, který můžeme mnohdy pozorovat i bez zvláštní pozornosti a mimořádného zaujetí, tak je nápadný.